

Deverbativa se sufixy *-tva* a *-tba* ve vývojovém pohledu¹

Irena Fuková

ABSTRAKT:

Příspěvek se zaměřuje na deverbativa se sufixy *-tva*, *-tba* a okrajově také *-ba* doložená v průběhu staročeského a středněčeského období. Podává stručný přehled o vývoji těchto slovtvorných typů, soustředí se především na přesnější poznání drobné jazykové změny: resuffixace několika lexémů s příponou *-tva* a vzniku sufixu *-tba*. Zpřesňuje dataci této změny a uvádí ji do souvislosti se změnou výslovnosti bilabiálního *v* na labiodentální.

KLÍČOVÁ SLOVA:

slovtvorba, vývoj jazyka, historická lexikologie, stará čeština, deverbální substantivum, sufix, *-tva*, *-tba*, *-ba*

ABSTRACT:

This paper focuses on the deverbative substantives with suffixes *-tva*, *-tba* and marginally *-ba* documented during the Old Czech and Middle Czech period. It provides a concise overview of the development of these types of word-formation, with particular focus on accurate knowledge of minor language change: a substitution of the suffix *-tva* for *-tba* in several lexemes and formation of suffix *-tba*. It provides a more accurate dating for this change and presents it in the connection with the change in the pronunciation of the bilabial *v* in labiodental.

KEYWORDS:

word-formation, language development, historical lexicology, Old Czech, deverbal substantive, suffix, *-tva*, *-tba*, *-ba*

Poznávání historické slovní zásoby obohacuje pohled i na slovní zásobu současnou, umožňuje vidět současná slova a systémové vztahy mezi nimi jako výsledek dlouhodobého vývoje. Tento článek se zaměřuje na slovtvorné subsystemy staročeských deverbativních substantiv tvořených sufixy *tva*, *tba* a okrajově také *-ba*. Sleduje je v jejich vzájemných vztazích a charakterizuje jejich vývoj až do období středněčeského. Hlavní pozornost je soustředěna na přesnější poznání konkrétní jazykové změny: resuffixace lexémů s příponou *-tva* a vzniku sufixu *-tba*.²

Navazujeme zvláště na Šlosara (1979), jehož studie je však založena jen na úzké materiálové základně, vychází především ze srovnání členů slovtvorných typů dolo-

-
- 1 Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 15-00987S *Slovtvorný vývoj deverbativních substantiv ve staré a střední češtině*. Tímto tématem navazují na článek Fuková (v tisku), místa, která z něj cituji, nevyznačuji.
 - 2 Tato interpretace je jednou ze dvou možností chápání uvedené změny, neboť určení hranice mezi variantou sufixu a samostatným sufixem je zde problematické. Druhou možností je chápat změnu jako hláskovou obměnu sufixu *-tva*.

žených v několika verzích žaltáře (Šlosar 1979: 141). Materiálová základna naší práce je širší. Pro staročeské období vycházíme ze Staročeského slovníku (StčS) a Elektronického slovníku staré češtiny (ESSČ) a částečně se opíráme také o Malý staročeský slovník (MSS).³ Zároveň čerpáme přímo z lexikální kartotéky Staročeského slovníku (ExcStčS) a Gebauerovy kartotéky ke Slovníku staročeskému (ExcGb), doplňkově jsme využili také Staročeskou textovou banku (StčTB). Pro středněčeské období čerpáme z Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny (LDHBC).

Do skupiny **staročeských deverbativních substantiv tvořených** starobylym **sufixem -tva** patří jen nemnoho slov: tvoří ji několik lexémů nejstarší vrstvy slovní zásoby, klaretismy a hapax legomena. Nejhojněji a již z nejstarších památek je doložen lexém *modlitva* (např. Túl 25v, LegApŠ 1r),⁴ už nejstarší žaltáře a bible dále dokládají také slova *pastva* (např. ŽaltWittb 73,1), *klatva/kletva* (např. ŽaltWittb 9,28) a *honitva* (např. ŽaltWittb 95,7). Stejný způsob tvoření předpokládá etymologie u substantiva *břitva* (např. ŽaltWittb 51,4), ale jeho fundující sloveso není už ve staročeském období doložené. Četnější doklady z textů různých typů dále poskytují také lexémy *plůtva*, *plýtva* a *bitva*. Naopak substantiva *bdětva* (dol. jen *bđitva*; k *bđieti*) ‚vigilie‘ a *jestva* (k *jiesti*) ‚lék, zvl. bylinný (?)‘ dokládá pouze slovník (KlarGlosA 2388 a 861). Ojedinelé je *opětva* (k *opieti*; ŽaltWittb 60,5) a *krastva* (k *krásti*; ArchČ 6,413, 1425).

Fundujícími slovy jsou téměř výhradně slovesa bezpředponová, pouze *opětva* ‚zahalení, obestření‘ je tvořeno od prefigovaného *opieti*. Převažují starobylá slovesa 1. inf. třídy jak s kořenem otevřeným, tak zavřeným.

U takto utvořených substantiv byl pravděpodobně primární význam **dějový**⁵ (např. *pastva* ‚pasení (dobytka)‘; *klatva* ‚proklínání‘), často je doložen také posun k **výsledku děje** (*pastva* ‚právo pást‘; *plůtva* ‚proud vody‘). Jsou doložena též pojmenování **prostředku děje** (*břitva* ‚břitva‘; *plůtva* ‚ploutev‘) a **místa děje** (*pastva* ‚pastvina‘, *honitva* ‚kraj, území‘).

Původní sufix *-tva* podlehl během staročeského období u některých substantiv změně ve *tba*, a to vlivem tvoření deverbálních dějových substantiv sufixem *-ba*.⁶ Šlosar (1979: 145) tuto změnu popisuje jako splynutí přípony *-ba* s příponou *-tva*, jehož „výsledkem je v několika případech resuffixace [...] a zánik produktivity sufixu *-tva*“, některá substantiva se sufixem *-tva* přežívají, vzniká nový sufix *-tba* jako varianta sufixu *-ba* (Šlosar 1979: 145).

Změna však může být chápána též naopak: je důsledkem zániku produktivity sufixu *-tva*. Takový pohled je v souladu s obecnou tendencí, že „jednotky periferní [...] jsou izolovanější a v souvislosti s tím i méně stabilní, a proto snadněji podléhají změnám“ (Němec 1980: 12–13). Změna, vyvolaná zánikem produktivity přípony *tva*, zároveň způsobí rozpad periferního subsystému (původně) takto tvořených substantiv, protože neproběhne zcela — některá substantiva (např. *pastva*) zachovají

3 Jednotné vyhledávání v elektronické podobě těchto zdrojů umožňuje internetová aplikace Vokabulář webový <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

4 Zkratky staročeských památek a jejich rukopisů uvádíme podle Úvodní stati (55–118).

5 Němec 1984: 124. Např. u substantiv *honitva* a *břitva* ale význam děje ani výsledku děje prokázán není.

6 Tento vliv konstatuje Gebauer (1963: 430), též Dokulil a kol. (1967: 624).

i nadále původní podobu sufixu jako systémově zaniklého jevu (sr. Dokulil a kol. 1967: 625).

Změně sufixu *-tva* v *-tba* během staročeského období prokazatelně podlehly lexémy *modlitva*, *klatva/kletva* a *honitva* (Šlosar 1979: 145). Vedle dobře doloženého lexému⁷ *bitva* je pouhými dvěma výskyty dosvědčen také lexém *bitba*. Vedle lexému *bdětva* nacházíme v dobovém slovníku formu *bdětba/bditba*.

Kromě lexému *bitva* zůstávají se sufixem *-tva* i nadále doložená dvojslabičná slova *břítva*, *pastva*, *plůtva*, *plýtva*, tedy ta, která mají v (náslovné) slabice, která příponě předchází, bilabiální konsonanty *p*, *b*; substantivum *pastva* má navíc kořen zakončený na souhlásku. Důvod, proč u nich ke změně přípony nedošlo, tak mohl být formální, hláskový (projev disimilační, diferenciacní tendence?), u substantiva *pastva* by změnou vznikla obtížně vyslovitelná souhlásková skupina.⁸

Materiál **doby střední** obsahuje dobře doložené lexémy *bitva*, *břítva*, *pastva*, *plýtva*. Oproti staročeskému období pak navíc dokládá lexém *přástva* (OberSmol 6, 1583)⁹ s kořenem zakončeným na *-s* stejně jako *pastva*. Ojedinělý je doklad na *modlitva* (ArchČ 16,49, 1513).

Staročeský lexém *plůtva*¹⁰ v době střední pokračuje jako *ploutve*, *ploutev* — přechází k jiné deklinaci (sr. Lamprecht a kol. 1986: 166; Vážný 1970: 94). K této změně přispěl jeho významový posun: nový lexém nemá již doložen význam výsledku děje ,proud vody', velmi blízký dějovému, přetrvávají jen významy prostředku děje ,ploutev; skřele'. Přijímání koncovek jiných typů je však jak u lexému *plůtva*, tak u lexému *plýtva* ojediněle průkazné již v období staročeském, a to ve významu ,ploutev' (*pinna plitwie* SlovVodň k 48; *což koli plutwy a lupin nemá* BiblMuzSZ Lv 11,10).¹¹ Také tento jev je pravděpodobně důsledkem zániku produktivity sufixu *-tva* a postupujícího rozpadu příslušného periferního subsystému.

Lexém *plýtva* ale ve středněčeském období stejně změně nepodleh, třebaže vedle dokladů s *a*-kmenovými koncovkami nacházíme také ak. sg. *plejtví*, n. pl. *plýtve* a g. pl. *plýtví*. Důvod, proč se další vývoj synonymních lexémů *plůtva* a *plýtva* odlišil, spatřujeme v rostoucí frekvenci desubstantivního slovesa *plýtvati*. Motivační vztah mezi lexémy *plýtva* a *plýtvati* umožňoval obrácené chápání, lexém *plýtva* mohl být vnímán jako odvozený od slovesa *plýtvati* (*čeho dosti, snadno tím plýtvati jako ryba vodou, kterouž ustavičně do sebe usty pouští, plýtvami vypouští* KomPřísl 12); takové přehodnocení je v souladu s uvedeným rozpadem skupiny substantiv se sufixem *-tva*.

Se ztrátou produktivity sufixu *-tva* a ztrátou povědomí o něm jako o odvozovacím prostředku lze usouvztažnit také ojediněle doložený staročeský „sufix“ *-stva* (*sadistva* ,sazenice'; k *saditi*; LékJádroD 362), vzniklý pravděpodobně vlivem substantiva *pastva*.

7 Za dobře doložený považujeme lexém reprezentovaný minimálně deseti doklady.

8 Již existující skupina *-stb-* podléhala změnám např. v lexémech *stblo* nebo *jistba* (sr. např. Gebauer 1963: 397).

9 Zkratky středněčeských památek uvádíme podle LDHBC.

10 Staročeské lexémy *plůtva*, *plýtva*, jejich vznik a významový vývoj ve staročeském období popisuje Němec (1984: 121–125).

11 StČS, s. v. *plůtva*, *plýtva*.

Malá skupina **lexémů se sufixem -tba** je v rámci staročeského období zastoupena v první řadě slovy *modlitba* a *klatba/kletba*, která poskytují nejčetnější doklady, zároveň jedny z nejstarších. Málo jsou doloženy lexémy *honitba*, *ženitba*, ještě méně pak *bdětba/bditba* (SlovKlem 45v, 61v, 90r), *bitba* (MajCarA 43; CJM 4/1,166, 1378), *krtatba* (ArchPraž 992 96v a 97r, 1428), *krytba* (ArchPraž 992 97r, 1428; ArchČ 15,547, 1453), *napomínatba* (ProlBiblK 27v), *oratba* (VýklHerbL 202v), *šetba* (BiblPad Lv 26,5).

Fundujícími slovy jsou s výjimkou substantiva *napomínatba* ‚navádění, ponoukání‘ verba bezpředponová. Lexém *krtatba* ‚kypření půdy kolem vinných keřů (?)‘, prokázáný v jediném rukopise a pouze jako součást latinského textu, nemá výchozí sloveso doložené, jeho deverbální původ je sporný.¹² Mírně převažují starobylá verba 1. inf. třídy, všechna mající kořen zakončený na samohlásku, a slovesa 4. inf. třídy.

U těchto substantiv je nejčastěji primární a zároveň převažující význam **dějový** (např. *bitba* ‚ničení, rozbíjení; bitka, rvačka‘), objevuje se také posun k **výsledku děje** (*kletba/klatba* ‚(církvní) klatba‘). Řídké je pojmenování **místa děje** (*honitba* ‚kraj, území‘).

Materiál **po r. 1500** zaznamenává pouze lexémy *klatba/kletba*, *modlitba*, *ženitba*, *krytba*, ojed. *šetba*, ojed. *bitba*, doložené již v předchozím období. Nová slova tvořená sufixem *-tba* nebyla zjištěna.

Podle vztahu k odpovídajícím lexémům se sufixem *-tva* můžeme členy tohoto subsystému rozdělit na tři podskupiny: A. Původní formy *modlitva*, *klatva/kletva* a *honitva* byly během staročeského období postupně nahrazeny formami *modlitba*, *klatba/kletba* a *honitba* — prošly resuffixací. B. Slova *bitba*, *bdětba* jako nástupnické podoby hodnotit nemůžeme: forma *bitba* je zastoupena pouze několika doklady a oproti formě *bitva*, doložené desítkami výskytů, má zcela okrajové postavení. Praviděpodobně okazionální *bdětba* zůstává stejně jako *bdětva* omezena na oblast dobových slovníků. C. K sloům *šetba*, *ženitba*, *krytba*, *oratba*, *napomínatba* a *krtatba* odpovídající lexémy se sufixem *-tva* doloženy nejsou.¹³

V případě slov ze skupiny A jsme se pokusili přesněji určit, **kdy k jejich resuffixaci dochází**.¹⁴ Vycházíme z datace dochovaných rukopisů se zřetelem k stáří příslušné památky — zapsaná forma lexému nemusí totiž odrážet jeho aktuální výslovnost, může být pouhým mechanickým opisem starší formy. Rozporuplné, případně široké datování některých rukopisů s sebou nese problémy s časovým zařazením některých případů. Jednoznačné určení hláskové podoby sufixu může ztížit mísení grafémů *v* a *b* pro označování fonémů *v* a *b*, případně velká podobnost těchto grafémů v některých rukopisech.

V rukopisech z druhé poloviny 14. stol. převažují výskyty forem *modlitva* a *kletva*, zároveň se objevují první doklady na formy *modlitba*, *kletba* (srov. *modlitbami* Bibl-Drážď L 2,37 aj., ale zároveň též *modlitvách* Mt 23,14 aj.; rkp. asi z 60. let 14. stol.,¹⁵ *kletbu* AlbRájA 20r, *klatby* 45v, *klatbú* 90v, ale zároveň též *kletvy* 77v; rkp. z r. 1383). První doklady na nepoměrně méně frekventovaný lexém *honitba* pocházejí až z počátku 15. stol.

12 ESSČ předpokládá jeho etymologickou souvislost s kořenem *(s)ker-t.

13 Dva z nich — *šetva* a *ženitva* — však dosvědčuje staroslověnština.

14 Podle Šlosara (1979: 145) ke splynutí přípony *-ba* s *-tva* došlo „ve staré češtině [...] záhy“.

15 Datace podle Kyas (1997).

Přibližně kolem přelomu 14. a 15. stol. se poměr dokladů s oběma sufixy obrací, v rukopisech z první třetiny až poloviny 15. stol. již převažují výskyty forem *modlitba* a *kletba*. V materiálu z druhé poloviny 15. stol. se lexém *modlitva* objevuje již velmi zřídka (např. v ArchČ 16,3, 1480) a lexém *kletva* je doložený už jen výjimečně (Půh 4,18 a 19, 1459). Formu *honitva* prokazuje pro 15. stol. jen muzejní mamotrekt (KNM XIV E 14 496, 1469). Změna sufixu se tedy projevuje v období od 2. poloviny 14. stol. do 1. třetiny až poloviny 15. stol.

Průběh resuffixace *modlitva* > *modlitba* podrobněji ukazuje srovnání těchto forem v deseti staročeských žaltářích. Tabulka obsahuje úplnou excerpici lexémů *modlitva*, *modlitba*. Postupujeme stejnou metodou jako Šlosar (1979), zahrnutím většího počtu staročeských žaltářových textů však získáváme detailnější obraz.

TABULKA 1.

	ŽaltWittb	ŽaltKlem	BiblDrážd, Ps	ŽaltKap	ŽaltPod
Datace rkp. ¹⁵	pol. 14. stol.	pol. 14. stol.	okolo 1360	asi 80. léta 14. stol.	1396
Redakce žaltáře	1.	2.	1.	2.	1., část. 2. (3.?)
modlitva	31	32	31	27	1
modlitba	0	0	1	13	32
	BiblLitTřeb, Ps	BiblOl, Ps	BiblBosk, Ps	BiblPad, Ps	Bibl Praž, Ps
Datace rkp.	1413	1417	1415–1420	1432–1435	1487
Redakce žaltáře	1., část. 2. (3.?)	1., část. 2. (3.?)	3.	3. (revid.)	3. (přepřac.)
modlitva	33	33	0	0	0
modlitba	0	0	31	34	35

Nejstarší zápisy z Žaltáře wittenberského (ŽaltWittb) a Žaltáře klementinského (ŽaltKlem) formu *modlitba* v rámci žalmů neobsahují, první doklad lze najít v žaltáři Bible drážďanské (BiblDrážd Ps 4,2). Výraznou odlišnost lze pozorovat v Žaltáři kapitulním (ŽaltKap), jehož zápis je oproti BiblDrážd asi o 20 let mladší; třetina výskytů již nese sufix *-tba*. Další posun ukazuje Žaltář poděbradský (ŽaltPod) z r. 1396: v něm nacházíme již jen jediný doklad formy *modlitva*, ostatní výskyty již mají formu *modlitba*. Žalmy z Bible litoměřicko-třeboňské (BiblLitTřeb) a Bible olomoucké (BiblOl) z 10. let 15. stol. ukazují naopak situaci zcela jinou: obsahují pouze formy se sufixem *-tva* a podobají se tím nejstarším žaltářům z poloviny 14. stol. Jsou pravděpodobně výsledkem úsilí o přesný opis starobylé předlohy a nemusí být reálným obrazem dobové výslovnosti.¹⁷ V žaltáři Bible boskovické ze stejného období a dále mladších biblí Pařešovské a Pražské forma *modlitva* zjištěna nebyla.

¹⁶ Datace rukopisů a redakce žaltářového textu jsou uvedeny podle Kyase (1962 a 1997).

¹⁷ „Obě památky jsou [...] dokladem toho, jak písaři opisovali [totožnou] předlohu přesně a pečlivě, nic v ní neměnili, jen pravopisné podrobnosti jsou rozdílné.“ (Kyas 1962: 23)

Pokud jde o druhou skupinu slov (B) se sufixem *-tba*, nejstarší doložený výskyt lexému *bitba* se datuje do r. 1378 (CJM). Lexém *bdětba/bditba* je prokázán v r. 1455 (SlovKlem). Doklady slov třetí skupiny (C) spadají do 15. stol., nejstarší výskyty těchto lexémů se nejčastěji datují do 1. poloviny 15. stol.

Shrneme-li předchozí poznatky, docházíme k závěru, že sufix *-tba* se v dokladech objevuje postupně během 2. pol. 14. stol. Proces resuffixace probíhá převážně v období od pol. 14. stol. do 1. třetiny až poloviny 15. stol. Doklady na formy *modlitva* byly sice zjištěny i později (ještě z poč. 16. stol.), jsou však řídké.

Vznik sufixu *-tba* považujeme za důsledek ztráty produktivity sufixu *-tva* a za jeden z projevů rozpadu tohoto okrajového slovtvorného typu. Suffix *-tba* vzniká pod vlivem přípony *-ba*, neboť odvozování substantiv od sloves sufixem *-ba* bylo produktivní. Důležitým předpokladem k resuffixaci sledovaných slov, příp. k využití sufixu *-tba* byl dějový význam, příp. význam výsledku děje, které jsou u deverbativ se sufixem *-ba* nejfrekventovanější.¹⁸

Změně mohla napomoci souběžná existence substantiv se sufixem *-ba* tvořených od stejných základů (*honba, modlba*):¹⁹ substantiva *honitva, honitba* se oproti *honba* významově odlišovala, lexémy *modlitva/modlitba* a *modlba* se však částečně překrývaly významem ,modlitba, povznesení myslí k Bohu'. Právě tato synonymie mohla v procesu vzniku nového sufixu *-tba* hrát důležitou roli: vznik formy *modlitba* lze hodnotit jako projev formálního sblížení synonym, které je řešením rozporu mezi shodou významu a odlišností formy (sr. Němec 1980: 129).²⁰ Motivující slovesa substantiv *honitba, modlitba* patří do 4. inf. třídy a při odvozování sufixem *-ba* jsou verba tohoto konjugačního typu využita nejčastěji; morfologická charakteristika, příslušnost motivujícího slovesa k tomuto typu, tak mohla hrát nejdůležitější roli.

Odlíšnou skupinu z tohoto hlediska představují deverbativa odvozená od sloves 1. inf. třídy s kořenem otevřeným, neboť substantiva se sufixem *-ba* se od tohoto typu běžně netvořila. Zůstávají zastoupena jednak typem se sufixem *-tva*, pokud mají v předchozí slabice retnici (?; *bitva, plůtva*), prokazatelně podlehnou resuffixaci (*klatba/kletba*), nebo jsou zastoupena typem se sufixem *-tba* (*krytba, sětba*). Suffixy *-tva, -tba* byly při odvozování od samohláskových sloves 1. inf. třídy, která se při odvozování sufixem *-ba* uplatnit nemohla, výhodné.

Závěrem je nezbytné zdůraznit, že podobnost fonémů *v* a *b* byla původně větší než dnes, neboť foném *v* byl vyslovován bilabiálně, vlivem této podobnosti docházelo ke změně *v* v *b* (Komárek 1969: 102–103; Lamprecht a kol. 1986: 97; Komárek 2012: 101). Tato podobnost ve výslovnosti obou fonémů pravděpodobně přispěla ke změně *-tva* > *-tba*.

Změna výslovnosti bilabiálního *v* v labiodentální pak mohla při rozpadu této neproduktivní podskupiny spolupůsobit: formální rozdíl mezi suffixy *-tva* a *-tba* se pro-

18 Význam děje ani výsledku děje však neprokazuje lexém *honitba*, který resuffixaci také podlehl.

19 A stejně tak i souběžná existence substantiv tvořených sufixem *-ba* s kořenem zakončeným na souhlásku *t* (např. *mlatba, svatba*). Srov. Gebauer 1963: 430.

20 Souběžný výskyt synonymních lexémů *ženitba* a *ženba* představuje obdobnou situaci, a ukazuje tak na možnou existenci původního nedoloženého lexému se sufixem *-tva* (sr. stsl. *ženitva*).

hloubil. Pokud bilabiální výslovnost fonémů *v* a *b* změnu *-tva* > *-tba* umožnila a pokud vznik labiodentálního *v* přispěl k zániku kolísání forem, k jejich vyhranění, měly by být změna *-tva* > *-tba* a vznik labiodentálního *v* v časové koincidenci. Lamprecht se domnívá, že „ve 14. století ještě nepochybně *w* bylo“, a „změna tedy nastala po 14. století“ (Lamprecht a kol. 1986: 97). Komárek (2012: 101) konstatuje, že „je pravděpodobné, že v střčes., han. a v mor. nářečích se [uvedená změna] šířila již od 14. stol“. Změna *-tva* v *-tba* ve slovech *modlitba*, *klatba/kletba* proběhla převážně kolem přelomu 14. a 15. stol., potvrzuje se tím tedy spíše Komárkova datace.

BIBLIOGRAFIE

- Dokulil, M. a kol. (1967): *Tvoření slov v češtině. 2, Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.
- ESSČ: *Elektronický slovník staré češtiny*. [online] [Cit. 2016-08-08]. Dostupné z [www: <http://vokabular.ujc.cas.cz>](http://vokabular.ujc.cas.cz).
- ExcGb: *Kartotéka excerptce Jana Gebauera a jeho spolupracovníků*. Uložena v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
- ExcStčS: *Kartotéka excerptce pro Staročeský slovník*. Uložena v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
- Fuková, I. (v tisku): Staročeská lexikální jednotka *klatva*, *kletva* a *klatba*, *kletba*, in: *Sborník příspěvků z 15. Mezinárodního setkání mladých lingvistů v Olomouci 2014*.
- Gebauer, J. (1963): *Historická mluvnice jazyka českého 1: Hláskosloví. 2., dopl. vyd.* Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Komárek, M. (1969): *Historická mluvnice česká 1: Hláskosloví*. Praha: SPN.
- Komárek, M. (2012): *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host.
- Kyas, V. (1997): *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.
- Kyas, V. (1962): *Česká předloha staropolského žaltáře*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Lamprecht, A. a kol. (1986): *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN.
- LDHBC: Nejedlý, P. a kol. (2010): *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. [online] [Cit. 2016-06-08]. Dostupné z [www: <https://madla.ujc.cas.cz>](https://madla.ujc.cas.cz).
- MSS: Bělič, J. — Kamiš, K. — Kučera, K. (1979): *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN.
- Němec, I. (1980): *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha: Academia.
- Němec, I. (1984): Ze staročeského slovníku. (1. Dosud neznámý stč. zool. termín *plh*. — 2. Jak vzniklo sloveso *plýtvat*.), *Listy filologické* 107, s. 121–125.
- Šlosar, D. (1979): Historický vývoj dějových jmen v češtině, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A 27*. Brno, s. 141–148.
- StčS: *Staročeský slovník (1968–2008)*. Praha: Academia.
- StčTB: *Staročeská textová banka*. [online] [Cit. 2016-08-08]. Dostupné z [www: <http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx>](http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx).
- Úvodní stati: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek (1968)*. Praha: Academia.
- Vážný, V. (1970): *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví: 1. Skloňování*. Praha: SP